

Odnikud s láskou

Ljuca Adin

Když se mi po několika letech, tentokrát už v cizině, znovu dostala do ruky polemika Brodského s Kunderou (z nichž jeden je básník a druhý romanopisec, ale oba dva mám raději jako esejisty), ze zvyku jsem se nechal unášet krásou jejich vět. Nakonec mne i unesla. Svedla. Jako skvělí spisovatelé, tj. kouzelníci, „prvotřídní zaslepovači“, svedli mne tak, jako ostatně svedli i sami sebe. Nepopíratelný lesk jejich vět skryl skutečnou bídu daného problému. Základní problém, tedy problém, od kterého všechno začalo, kvůli kterému i došlo k polemice, není vyřešen. Prorocká výmluvnost, bezpočet digresí, dodatků, slohových obrátů, asociací, v nichž si čtenář může libovat a jež mu možná mohou vysvětlit určité dílčí problémy, nikoli však ten, kterým se začalo.

Tedy: Kundera pochopil, že „i kdyby měl umřít hladem“, ne-

může napsat divadelní adaptaci *Idiota*. A „pocítil náhle, nevysvětlitelně, touhu po Jakubu fatalistovi“. „Proč ta náhlá averze vůči Dostojevskému?“ Byla to snad „pochyba o estetické hodnotě jeho díla? Ne, protože moje nechuf, kterou jsem byl zaskočen, si nedělala nárok na žádnou objektivitu.“ To, co na Dostojevském Kunderovi vadí, je „ovzduší jeho knih; svět, v němž se všechno proměňuje v cit; jinak řečeno: kde je cit pozvednut na úroveň hodnot a pravd.“ To, co vadí Kunderovi v Dostojevského románech (ve světě literatury/fikce), mu nevadí, když to sám ve skutečnosti činí. A třebaže Kundera v celém eseji glorifikuje *západní racionalismus*, jeho výhrady či argumentace mi nepřipadají racionální: „nevysvětlitelná touha“, „náhlá averze“, „instinktivní potřeba“, „nedělala si nárok na žádnou objektivitu“ atd. To není nic jiného, než „cit pozvednutý na úroveň hodnot a pravd“.

A třebaže tvrdí, že jeho myšlenky nejsou „protiruskou reflexí Čecha traumatizovaného okupací“, přece takový dojem zanechávají. Příliš lehkomyšlně vyřčené, příliš zbrklé formulace a dalekosáhlé závěry. Banálně vykládá sv. Augustina, naivně formuluje západní citlivost vyrovnávanou doplňujícím duchem: duchem rozumu a pochyby, ztraumatizován odkrývá tajemství ruské duše jako „její hlubokost stejně jako její brutálnost“.

Nevyčítám Kunderovi jeho traumata. Snad každý zdravý člověk musel být traumatizován ruskými tanky v Praze, asi by bylo nezdravé a neslušné zůstat zdravý a s úsměvem na tváři, jako by se nic nestalo. Opakuji, traumata jsou důkazem jeho zdraví, nikoli nemoci. Ale jako spisovatel mu vyčítám špatný vkus. Všechny jeho chyby se zrodily z pochopitelných pohnutek (což je neomlouvá): zdrcen událostmi osmašedesátého roku, v přes noc změněné životní situaci a naráz převrácené hierarchii hodnot se Kundera, aby se neutopil v zoufalství, jako trosečník stébla chytá západního racionalismu (snad aby si zachoval „chladnou hlavu“ a objektivitu) a obviňuje východní iracionalismus, neboť, proboha, není logické, aby takové zlo bylo možné. (K tomu i Kundera i Brodskij, stejně jako většina lidí evropské kul-

turní tradice, používají termíny *racionální* a *iracionální* jako synonyma *dobra* a *zla*, což je v odborném vyjadřování nesprávné, a ve figurativním nepřesné a nevkusné.)

Kundera píše: „Povznesení citu na úroveň hodnot sahá velmi daleko do minulosti, možná až tam, kde se křesťanství oddělilo od judaismu. ‚Miluj Boha a čiň, co se ti líbí,‘ řekl svatý Augustin. Slavná věta je velmi výmluvná: kritérium pravdy se takto přemístilo z vnějšku do nitra: do libovůle subjektivního. Neurčitost láskyplného citu (‚miluj Boha‘ - křesťanský imperativ) nahrazuje jasnost Zákona (imperativ judaismu) a stává se neuchopitelným kritériem morálky.“ Slavná věta Augustinova je právě kvůli tomu, že kritérium pravdy je přeneseno z vnějšku do nitra. Vyloučit niterné kritérium pravdy, nahradit ho „vnějším“, to vede k odosobnění, demagogii, totalitarismu, právě k tomu systému, který zakázal Kunderovy knihy a odebral mu *legální* možnosti („jasnost Zákona“), aby vydělal.

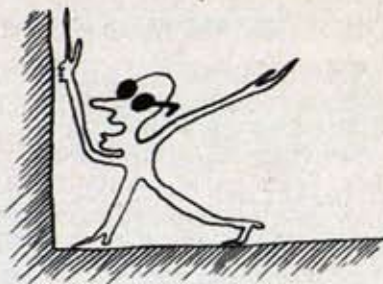
Kundera potom pokračuje: „... Ježíš na kříži nás naučil zbožňovat bolest...“ (!?) Sestoupení Syna Božího, resp. Boha, mezi lidi, je jeden z podstatných momentů křesťanského učení, jímž dochází k posunu od pasivního k aktivnímu

principu morálky. A právě tento posun se děje ve směru od vnějšíku do nitra. To není „libovůle subjektivního“, to je svoboda volby, která je nám tím dána a která nám nedovoluje, abychom pro svou slabost a chyby hledali ospravedlnění mimo nás - v absolutním, „vnějším kritériu pravdy“. Křtem se Boží tvor osvobozuje od hříchu předků přijímaje zároveň břímě svobodné volby (břímě „libovůle subjektivnosti“), resp. odpovědnost za své činy. Ježíš na kříži nás neučí zbožňovat bolest, tomu nás učí z pochybných pohnutek různí vykladači. Utrpení není samo sobě cílem. To není utrpení kvůli utrpení. Příklad Ježíše na kříži ukazuje, jak těžká je svoboda volby. Mistr Jan Hus se mohl zřítci svého dřla, ale neučinil tak. Jan Palach se nemusel upálit, ale učinil tak. Neudělali to z lásky vůči utrpení, nýbrž z lásky k Bohu, k lidem, vůči pravdě. Své niterné morální kritérium postavili proti „jasnosti Zákona“ (inkvizitorského, resp. zákona síly). Svoboda volby nám dává možnost volit mezi dobrem a zlem. Příklad Ježíše na kříži nás učí, že volba dobra může někdy předznamenávat oběť a utrpení. Stejně tak nás učí ne zbožňovat bolest, nýbrž zvykat si na utrpení jako přirozený stav a vzpírat se mu důsledností svojí lásky.

Brodskij, který Kunderovi odpovídá a pro něhož je tedy Kunderův text odrazovým můstkem, začíná dobře. Pěkně se rozbíhá, odráží se, předvede správně sestavu a poté, místo na nohou, skončí na zadní části. A přestože Brodskij při jiné příležitosti připustil, že „není dobrý Rus, ani Američan, ani Žid“, popisuje jen druhou stranu mince (což je kvantitativní, nikoliv kvalitativní posun), ale zůstává na Kunderově rovině („traumatizovaný Čech“ proti „dobrému Rusovi“, který přese všechno hledá alibi). Na několika místech Brodskij začíná problém správně nastiňovat, ale náhle, snad ve strachu z řešení, jež se před ním vynořuje, se rychle vrací ke Kunderovi a jistotě dichotomie, kterou sám odsuzuje. „Ač nám takové vidění světa připadá tragické, přece není bez jistého duchovního pohodlí. Nabízí neobyčejně snadnou dichotomii: city - rozum, Dostojevskij - Diderot, my - oni a tak dále. Nutí jednotlivce k volbě. Proces rozhodování je nevy-

hnutelně dramatický a nebezpečný, jestliže se člověk rozhodne, má všechny důvody pokládat sebe sama za hrdinu. Jediný háček je v tom, že samotná volba je velmi omezená. Otázka zní doslova: buď - anebo.“

Avšak ani Brodskij nevykročí mimo tuto dichotomii, nepřekračuje ji. Píše: „Zločiny, jež se staly a ještě stále dějí na tomto území, staly se a dějí ne ve jménu lásky, nýbrž nutnosti - a to historické. Koncepce historické nutnosti je produkt racionalistického myšlení a do Ruska přišla ze Západu.“ A tím nás Brodskij vrací do bezpečí dichotomie, dělí nás do dvou nepřátelských táborů a znovu se tak pozorujeme střílnami racionalismu a iracionalismu, anebo, pokud vám vadí tato vojenská terminologie, diskusi opět svádí na úroveň špatného ping-pongu, ve kterém je důležité jedině přehodit míček na druhou stranu. Kundera (ping): „Tak jsem si tedy znovu přečetl Idiota a pochopil jsem, že i kdybych měl umřít hladem...“ Brodskij (pong): „Ale proto se nesmí zapomenout, že Kapitál byl do ruštiny přeložen z němčiny.“ Kundera (ping): „... v této jiné rovnováze (či nerovnováze) se skrývá slavné tajemství ruské duše (její hlubokosti stejně jako její brutálnosti).“ Brodskij (pong): „Ty pocity jsou navíc reakcemi na vyslovené myšlenky, většinou krajně racionalistické a posbírané na Západě. Většina Dostojevského románů jsou ruská řešení dějů, které se začaly odehrávat mimo Rusko, na Západě. Ze Západu se kníže Myškin vrací psychicky narušen, ze Západu má Ivan Karamazov své ateistické ideje, Západ je zdrojem politického radikalismu Verchovenského i místem jeho konspirace.“ Ping: východní iracionalismus, pong: západní racionalismus. Ping - pong. (Teď už mi ta dvě slova neznějí jako název pěkné hry, ale spíše jako jméno nějakého komunistického

diktátora jakési dálnovýchodní země: Mao Ce-ping, Kim Il-pong). Jako kdyby zlo přicházelo z Východu nebo ze Západu! Zlo přichází z páté světové strany. Zlo se rodí v mém srdci, v mém lidském srdci.

Zločiny, jež se staly a ještě „Zstále dějí na tomto území, staly se a dějí ne ve jménu lásky, nýbrž nutnosti - a to historické. Koncepce historické nutnosti je produkt racionalistického myšlení a do Ruska přišla ze Západu,“ píše Brodskij. Nezájímá mne ruský export-import a je mi úplně jedno, jestli „koncepce historické nutnosti“ domácí či dovezený výrobek, ale ani tato (ani žádná jiná) koncepce neospravedlňuje zločin. Pokud nelze najít lidské, vždy je možné najít „vyšší důvody“. Takže: nejsme vinni My (nemám rád množné číslo: nejsem vinen Já), vinen je princip historické nutnosti (nejsem vinen Já, vinna je nepříznivá konstelace hvězd, vinen je úplněk). Takže: etiku formuluje astrologie, vyšší důvody, postavení hvězd na obloze.

Brodskij píše: „Za prvé je třeba mít na paměti, že zrada, rozklad, snižování standardu a tak dále jsou organické znaky civilizace; že civilizace je organismus, který vyvrhuje, degeneruje a regeneruje se, a že umírání a hnutí jeho částí je právě tou cenou, kterou tento organismus platí za svou evoluci.“ Je přesné, řekneme-li, že Darwinova teorie je amorální a nehierarchická, že podle ní vítězí schopnost reprodukce a přizpůsobování na místní prostředí, stejně jako jsou mylné výklady této teorie, jež v ní vidí převahu silnějšího a lepšího nad slabším a horším v přírodě. Avšak Darwinova teorie platí v *přírodě* a nelze ji uplatňovat na *civilizaci*, neboť je rozdíl mezi přírodou a civilizací, mezi umíráním a zabíjením, mezi *neštěstím* a *násilím*. Darwinovu teorii nemůžeme aplikovat na etiku, ani z ní odvozovat právo.

Brodskij dále píše: „Za druhé, že čistota ideálů obětí je čistota vynucená, tj. umělá, za niž bychom nedali ani kousek naší svobody...“ Když Rus píše o kontextu osmašedesátého roku a ruských tancích v Praze (nikoli o českých v Moskvě) a mluví o „umělé čistotě obětí“, to už není věc etiky, nýbrž estetiky, dobrého vkusu. To je věc základní rodinné výchovy, jak o tom psal Zbigniew Herbert v bás-

ni *Síla vkusu*, a Brodskij to dobře ví, když sám ve svém eseji píše, že „estetika jednotlivce rodí jeho etiku“. „Vynucená čistota“ - co to znamená? To znamená: ty jsi lepší a čistší než já jenom proto, že jsi obětí, a oběť jsi jenom proto, že jsi slabší. Kdybys byl silnější, určitě bych já byl obětí a ty katem, a já bych byl čistší než ty... bla, bla, bla..., ping-pong! Stupidní, nevkusné a nebezpečné. Rozvedme tuto myšlenku do jejích krajních konsekvencí - a k čemu se dostaneme? Kdyby nacisté nezabíjeli Židy v plynových komorách, Židé by zabíjeli Němce! Anebo, jak nás poučuje černá sarajevská replika: „Po vykonaném znásilnění už rozhodně ani znásilňující, ani oběť nejsou *nevinni!*“

98

To už nejsou nešťastné formulace vytržené z kontextu, nýbrž metodologické chyby, nepřijatelné u lidí, jakými jsou či jakými se sami prezentují Kundera a Brodskij. Dlouho jsem byl zoufalý a nechtěl věřit v autentičnost Brodského vět v rozhovoru poskytnutém 28.11.1989 v Iowa City G. Musajlowi. Domníval jsem se, že je to „novinářská kachna“ nebo špatný překlad, nešťastná formulace či něco podobného. Brodskij totiž prohlásil: „Budoucnost, kterou je možné předvídat, je podle mne - avšak i v tom se mohu mýlit - konflikt mezi duchem tolerance a intolerance. Už dnes se podnikají opatření, aby byl v budoucnu vyřešen: například pragmatici se pokoušejí dokázat, že obě tyto zásady jsou stejně důležité. Nevěřím tomu ani v nejmenším. Domnívám se, že muslimský pojem obecného pořádku musí být zničen, vyloučen. Koneckonců, ať je to jak chce, jsme o šest století starší než muslimové a domnívám se, že máme právo říci, co je dobré a co špatné.“

Domníval jsem se, že Brodskij je o dvacet šest let starší než já, a nikoli o šest století, ovšem nedomnívám se, že by mu těch dvacet šest let dávalo právo říkat mi, co je dobré a co špatné (takové právo

dává člověku něco jiného). Nikdy jsem si nemyslel, že je počet let úměrný kvalitě zkušenosti a že starší člověk je nutně moudřejší a lepší. Moje zkušenost možná není běžná, ale říká mi, že většinu zla, které se mi stalo, mi způsobili lidé starší. Dále se domnívám, že duchovní zkušenost není pouze zkušenost náboženská, stejně jako se mi zdá, že některé z civilizací vzniklých na Východě jsou starší než křesťanská. Ačkoli jsem ateista, mou zkušeností prostupuje i křesťanství, i judaismus, i buddhismus, i taoismus, i islám... Předpokládám, že lidé různých kulturních i náboženských tradic by měli hledat, jak žít vedle sebe, a ne způsob, jak zničit jednoho druhého. Ale kdo ví, třeba ta léta přece jen něco znamenají, možná ví Brodskij přece jen víc než já? Píše: „Budoucnost, kterou je možné předvídat...“ *Bosna?* „Už dnes se podnikají opatření...“ *Čečensko?*

LJUČA ADIN ■

Ljuca Adin (*1966) pochází z Maglaje v Bosně, studoval srovnávací literární vědu v Sarajevu a od roku 1992 ji studuje na UK v Praze. „Odnikud s láskou“ je citát z jedné básně Brodského. Josif Brodskij zemřel nedávno v americkém exilu (Adinova polemika je staršího data).